

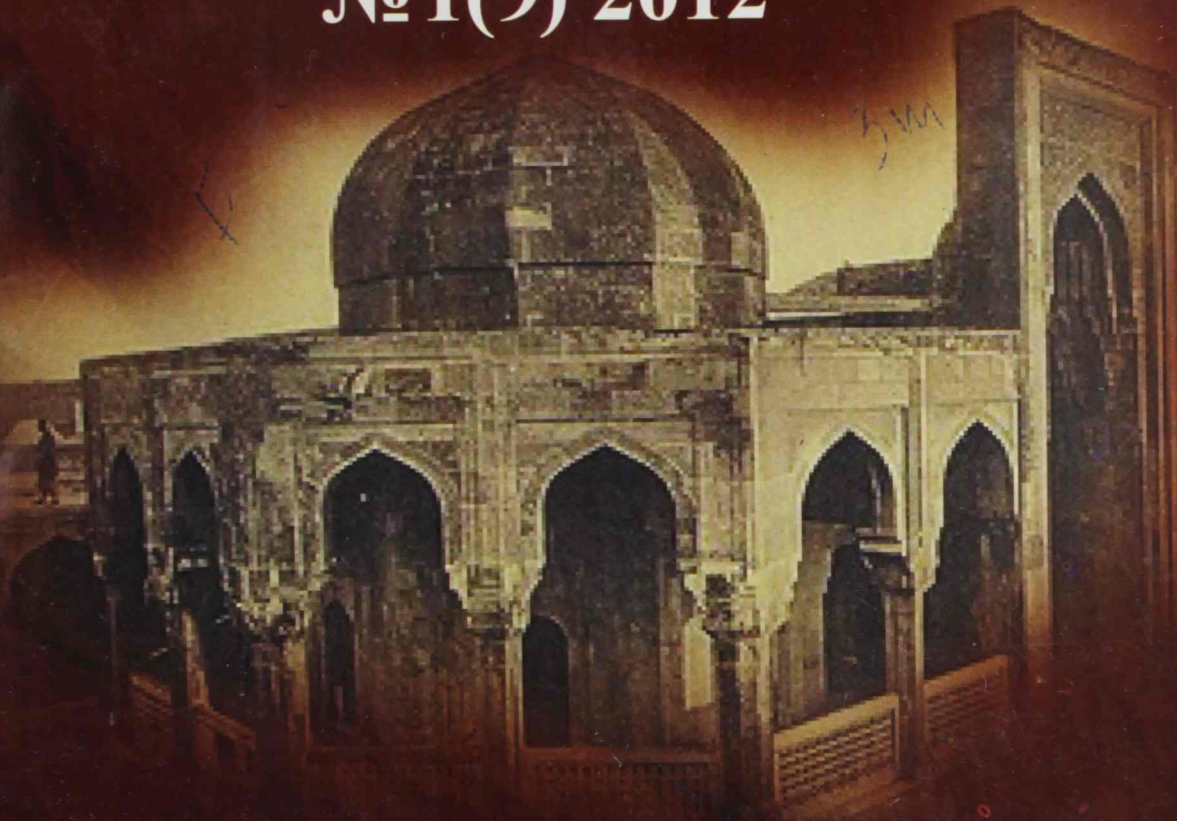

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM NAZİRLİYİ
MƏDƏNİYYƏTŞÜNASLIQ ÜZRƏ ELMİ-METODİKİ MƏRKƏZ

MÜASİR
MƏDƏNİYYƏTŞÜNASLIQ

ELMİ, METODİKİ, PUBLİSİSTİK JURNAL

№ 1(9) 2012

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM NAZİRLİYİ
MƏDƏNİYYƏTŞÜNASLIQ ÜZRƏ ELMİ-METODİKİ MƏRKƏZ

MÜASİR
MƏDƏNİYYƏTŞÜNASLIQ
(elmi, metodiki, publisistik jurnal)

№1 (9) 2012

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kinoxanası

Bakı - 2012

029951

ZİYADXAN ƏLİYEV

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının dissertantı
ziyadxan-aliyev@mail.ru

**XALQ RƏSSAMI SƏTTAR BƏHLULZADƏNİN YARADICILIĞINDA SƏNƏTKARLIQ
MƏSƏLƏLƏRİ**

Açar sözlər: *rəssam, Səttar Bəhlulzadə, poetik reallıq, sənətkarlıq*

Azərbaycanın xalq rəssamı Səttar Bəhlulzadənin milli təsviri sənətimizə verdiyi bənzərsiz bədii töhfəni, həm onun özünəməxsus yaradıcılıq dəst-xəttinə malik olmasını dəyərləndirərkən onun əsərlərinin daşdığı bədii-estetik və fəlsəfi məziyyətlərlə yanaşı, həm də görkəmli sənətkarın demək olar ki, hər bir tablosunda nümayiş etdirdiyi sənətkarlığın nəzərə alınması çox önəmlidir. Belə ki, rəssamın bütün yaradıcılığı boyu dəfələrlə dəyişən dəst-xəttində və bununla bərabər həm də gerçəkliyə öz fərqli və bənzərsiz baxışının mövcudluğunu nümayiş etdirməsində bu sənətkarlıq kifayət qədər görünəndir. Rəssam bu fərqli və fərdi yaradıcılıq məziyyətini əsərlərinin kompozisiya həllində, motivlərə baxış nöqtələrinin tapılmasında, rəng çalarının seçilməsində və bədii şərh gerçəkləşdirən yaxın manerasının dəyişilməsində nümayiş etdirmişdir. Odur ki, tamaşaçı rəssamın çoxsaylı əsərlərinə hopmuş poetik – romantik ruhun, fəlsəfi yozumun, doğma təbiətin özündən qaynaqlanan bu qeyri – adi baxış nöqtələrinin, sayagəlməz rəng çalarlarının insanı üşəndirən, heyrətə gətirən bədii görüntüsü önündə istər-istəməz “Belə necə görmək və duymaq olar ? Bu ki, lap əfsanədir, nağıldır!” sözlərini dilə gətirməli olur.

Doğrudan da Səttar bu əsərlərində rənglərdən elə bir qövsü – qüzeh yarada bilmişdir ki, burada təbiətin ağrı işığından “boylanan” sevgini də, kədərdən azad olmaq istəyini də, kamillik həsrətini də, onun gözlənilməz duyğular aşılaman nurunu da görmək mümkündür. Ona görə ki, görünənlər rənglərin mexaniki kətana ötürülməsi yox, ilhamlı bir ruhun özünü ifadəsidir. Odur ki, belə rənglər dünyası ilə təmasda insan təmizlənir, paklaşır, ruhlanır...

“Sənət aləmində hökm sürmüş və sürməkdə olan heç bir cərəyanı xoşlamıram. Mənim üçün ən yaxşı cərəyan, sənətkar qəlbinin səsidir” (1, 191) sözlərini dilə gətirməkdən usanmayan Səttar Bəhlulzadə bütün yaradıcılığı boyu Azərbaycan rəngkarlığında ən çox dəst – xəttini dəyişdirən, ancaq bununla özünə bənzəyən yeganə rəssam oldu, desək, yanılmırıq...

Həm ilk, həm də sonrakı illərdə yaratdığı bütün əsərlərdə biz təbiəti Səttar ruhuna uyğun görürük. Bu mənada bəzilərinin diletantcasına onun yaradıcılığını, dəst – xəttini hansısa Qərbdəngəlmə sənət “izm”lərilə əlaqələndirmək, kimlərsə bənzətmək Səttar sənətkarlığını dərk etməyənlərin heç bir əsası olmayan fikirləridir. Belə ki, Səttar sənəti, sirli və nəhayətsiz sənət dünyasını dərk eləyəndən üzünü Qərbə yox, Şərqə tutub, onun çoxçalarlı mənəviyyat məkanından bəhrələnib... Əslində isə bütün sənət adamlarının “sosialist realizmi” prinsipinə tapınmağa məhkum olduqları sovet məkanında Səttar yaradıcılığının ilk illərindən açıq – aşkar ənənəvi axına qarşı gedərək öz dünyasını yaratmaqda idi. Məlum təbiət motivləri ona ilhamlanmaq üçün gərəkdi, əslində isə o, gördüklərindən Səttar dünyasını, “yeni poetik reallığı” yaradırdı. Özü bunu realizm adlandırırdı və deyirdi: “Mənim üçün realizm təxəyyülün sərbəstliyi, kətan üzərində öz yaşantılarının ömrünü uzatmaq bacarığıdır. Ən başlıcası həyat həqiqətini istənilən təsvir vasitəsi ilə ifadə etməkdir” (2). Səttar Bəhlulzadənin “realizmi” doğrudan da sənətkar təxəyyülünün sərbəstliyi ilə yanaşı, həm də onun nəhayətsizliyini nümayiş etdirmək vasitəsi idi...

Rəssamın kətan üzərində gerçəkləşdirdiyi şaşırıdıcı ifadə vasitələri əslində xalqın xarakterinin bədii əksi olmaqla yanaşı, həm də zamanın ruhu ilə səsleşən, bir çox hallarda isə onu qabaqlayan bədii şərhin görüntüləridir. Onun bənzərsiz və nəhayətsiz rəngkarlıq təxəyyülü kifayət qədər tutumlu olan məlum ifadə məcmusunun çərçivəsini genişləndirməyə, özündə dünənlə bu günün sintezini yaşadan özünəməxsus “Səttar sistemi”ni yaratmağa imkan verdi...

Səttar sənətdə elədiklərinin dərhal qəbul edilməyəcəyindən, kimlərsə xoşuna gəlməyəcəyindən də narahat deyildi. Onun belələrinə yönəli “Səttar əgər millətinin göy satanının başa düşməsi

üçün çəksəydi, onu Biləcəridən o yanda heç kəs tanımazdı” deyimində dahiyənə dərəcədə haqlı olduğunu çox qısa zaman kəsiyi də təsdiqlədi. Bu gün onun bir vaxtlar söylədiyi “Məni 20 ildən sonra başa düşəcəklər” sözlərinin həqiqətə çevrilməsi də artıq danılmazdır...

Əgər onun dəst – xəttinin duyulması evolyusiyasının - dəyişkənliyinin tarixçəsini izləməli olsaq, öncə gözüümüz önünə onun klassik tonlarda – ovqatda təqdim etdiyi fiqurlu kompozisiyalar, sonra onu bütün mənalarda yeniləşdirən və yaradıcılıq yolunu müəyyənləşdirən lirik ovqatlı mənzərələr, ən nəhayət, rəssamın müdrik və filosof varlığını təqdim edən nağıl – kompozisiyalar gəlir. Bu təbii yeniləşmənin ən önəmli məziyyəti bütün bu dövrlərdə, bu cür çox fərqli bədii şərtlərdə rəssamın duyulması dərəcədə təravətli və özünəməxsus görünməsidir...

Bütünlükdə Səttar fırçasının seyrini ifadə edən, bəzən də mübahisə və mühakiməyə səbəb olan yaxın dəyişkənliyi, ildən – ilə bir – birini əvəz edərək yumşaq – real, akvarelsayağı – lakonik, sərt – ekspressiv görkəm alması yalnız və yalnız Azərbaycan torpağını hissi dərkən görüntüsüdür. Obrazlı dillə desək, bənzərsiz Səttar yaxıları formaca ana torpağın canındakı gözəllik işartılarının nəhayətsiz izinin bədii biçimdə təkrarıdır...

Rəssam 34 illik yaradıcılığının ilk 15 ilində başlıca olaraq təhsil illərində qazandığı bədii – texniki vərdişləri təhlil edib özünü küləşdirməyə çalışıb. Onun 1953 – cü ildə çəkilən və ənənəviləşən bədii dəyərlərə bir qədər lirik – poetik ruh qatılmış münasibətini “Qudyalçay sahili”, “Qudyalçay vadisi”, “Qızbənövşəyə gedən yol” və “Qudyalçay” adlı mənzərələrində görmək mümkündür...

Cəmi bir ildən sonra rəssam rəngarəng təbiət motivlərini hələ ki, onu qane edən üfüqi – panoram şəkilli kompozisiyalarda görüntüyə gətirməkdə davam etsə də, onun ayrı – ayrı detalları gerçəkləşdirən yaxıları əvvəlki görkəmini qismən də olsa dəyişib və incə - yumşaq keçidlər toplusuna bir qədər ekspressiv təəssürat yaradan bölünmüş yaxılar əlavə olunub. Rəssamın 1954-1959-cu illərdə çəkdiyi “Qızıl payız”, “Bahar nəğməsi”, “Yaşıl xalı”, “Bağlar arasında”, “Cıdır düzü”, “Əmsar bağlarında” və “Doğma düzənlər” tablolarında bu dəyişikliyi görmək mümkündür...

1960-cı illəri rəssamın yaradıcılığında çox önəmli mərhələ hesab etmək olar. Məhz həmin illərdə rəssamın bədii ifadə vasitələri və yaxı manerası daha da sərbəstləşir, bir çox hallarda miniatürdən gəlmə lakonik görkəm alır. Həm də onun palitrasındakı rənglərin ifadə gücünə münasibətini dəyişdirir. Yaradıcılığının lap əvvəllərindən naturanın əsiri olmadığını sərgiləyən rəssam məhz rənglərin öncə ümumiləşdirilmiş lakonik – şərti, daha sonra isə duyulması şüxluğunun daha ekspressiv yaxın vəhdəti ilə özünün ilğıma bənzər şah əsərlərini yaratmağa nail olur. “Xəzərdə axşam”, “Xəzər gözəli”, “Torpaq, su, günəş və əmək”, “Bozdağın ətəklərində”, “Gülüstan”, “Kəpəzin göz yaşları”, “Torpağın arzusu”, “Şahnabad”, “Bazardüzü”, “Oyanış”, “Azərbaycan nağılı” və “Laza kəndinin şəlalələri” tablolarını bu mənada rəssamın kolorit ustalığını, təsir gücünə görə bir araya gətirilməsi ağıllasığmaz görünən rəngləri məqsədli şəkildə ovqat daşıyıcılığına yönəldə bilməsini əlçatmaz Səttar Bəhlulzadə ustalığının əyani görüntüsü hesab etmək olar...

Rəssamın özünün ciddi xəstəliyi ilə müşayiət olunan son – yetmişinci illər yaradıcılığı qərribə də olsa həm məhsuldarlığı, həm də gerçəkliyin bölünmüş yaxılar məcmusu ilə emosional bədii şərhə daha qabarıq və düşündürücü şəkil alır. Zahirən “yaxı oyunları”nın gözlənilməz təqdimatını xatırladan belə rəng örtüyündən “boylanın” və Azərbaycan incəsənətinin uzaq və yaxın zəngin bədii ənənələri ilə anım yaradan müasir və milli ovqatlı harmoniyanın əldə olunması, heç şübhəsiz, Səttar Bəhlulzadənin dünyamızı hamıdan fərqli görə, duya və ifadə edə bilməsinin təcəssümüdür. “Şamaxı dağları”, “Mavi nağıl”, “Çəncə gölü”, “Analar yanar, ağlar”, “Naxçıvanda payız”, “Şamaxı üzüm-lükləri”, “Abşeron natürmortu”, “Qırmızı mənzərə” və “Batabat” tabloları onun milli bədii irsə yaradıcı münasibətini, qədim ənənələri müasir biçimdə təfsir etmə istedadını sərgiləyir...

Rəssamın yaratdıqlarının müqabilində onu mübaligəsiz olaraq təbiətə yeni baxışların fanatiki də adlandırmaq olar. Bu baxışlar ona Azərbaycan torpağının ümumiləşdirilmiş obrazını yaratmağa imkan verdi. Odur ki, çox vaxt kompozisiyaya daxil edəcəyi detalları da əsərin strukturuna, həm də arzularına uyğun biçimə, həcmə, ölçüyə və rəngə salıb. Çünki özünün dili ilə desək, Azərbaycan torpağını tanımaq üçün yox, tanımaq üçün çəkirdi...

Səttar Bəhlulzadənin bir tabloda bir neçə janrı uğurla birləşdirməsi də onun sənətkarlığının təsdiqidir. “Qum üzərində payız natürmortu”, “Mərdəkan bağlarında”, “Piti”, “Abşeron bəzəkləri” və digər tablolarında buna şahidlik etmək mümkündür. “Rəssam özünün iriölçülü məşhur “Azərbay-

can nağılı” əsərində isə üç – tematik tablo, natürmort və mənzərə janrlarını bir araya gətirib. Bu əsər xalqımızın həmişə içində yaşatdığı, ancaq zaman – zaman təkpiyə məruz qalan Novruz bayramı arzularının bədiii obrazıdır. Kimlərə belə bir tablounun bu gün işlənməsi adi görünə bilər, kommunist rejimi dövründə isə mövcud ideologiyaya qarşı bu əsl sənətkar etirazı idi...

Səttarın rəngləri elə bil nağıllar dünyasından baş alıb gəlib. Onun ovsunlayıcı rəngləri təkə təbiətin yox, həm də ruhunun təcəssümü idi. Ruh ideal olduğu kimi, onun gücü ilə yaranan Səttar mənzərələri də ideal və inandırıcı, həm də düşündürücüdür...

Onun sənətkar qüdrəti sayəsində bizim gördüyümüz, bəzən də bizim duya bilmədiyimiz “bəkirə” boyaların qarışığından təkrar olunmaz rəng çalarları yaranıb. Ömrünün müxtəlif illərində yaratdığı əsərlərdə rəng qanunlarının yeni imkanlarını üzə çıxarması və təsdiqləməsi isə sənətkarın böyük nailiyyətidir. Bəyaz kətan üzərində təkə ağ rənglə orijinallığı ilə seçilən, dərin emosional təsir gücünə malik olan mənzərə yaratmaq sənət hünəri, fərdi sənətkarlığın və istedadın ifadəsi deyilmi? Rəssamın “Tanrıyla söhbət”, “Şahnabad”, “Quba”, “Şamaxı dağları” və digər əsərlərində bunu müşahidə etmək mümkündür...

Cəmi üç – ağ, mavi və göy rənglərin qovuşağı ilə çoxsaylı çalarlar əldə etməyə nail olan rəssam “Xəzər gözəli” tablosunda əsl sənət möcüzəsi yaradıb desək, yanılmazdır. Onun “Oyanış”, “Mavi əfsanə”, “Mavi qayalar” və “Nəğməli dağlar” tablolarında da təbiətin maviliyə bələnməmiş ecazkar mənzərəsi ilə qarşılaşırıq...

Onun “Sarı mənzərə”, “Səhər”, “Qırmızı mənzərə” və digər əsərlərində də ayrı-ayrı rənglərin ovqat yaradıcı gücünə tapınmaqla təsiredici əsər yaratmaq istedadı qabarıq duyulur...

Rəssamın günün müxtəlif anlarını, təbiətin ayrı – ayrı çağlarını əks etdirən və əsasən də yaradıcılığının 1960-70-ci illəri əhatə edən mənzərələrində, eləcə də insan təsvirlərində və naturemortlarında kölgəsizlik hökm sürür. Çağdaş sənət məkanı üçün gözlənilməz və yeni olan bu bədii məziyyətin bilavasitə milli miniatur sənətindən qaynaqlandığını vurğulamaqla demək lazımdır ki, Səttar da sələfləri kimi ruhi perspektivəni dünyaya optik baxışdan üstün tutmaqla, kölgədə şəhər qüvvələrin mövcudluğuna inandığı üçün əsərlərinin rəng həllində işıq – kölgədən imtina etməklə onların duyulması təsirliliyini əldə etmişdir...

Səttar dühasının bənzərsizliyini və yüksək sənətkarlığını ilk növbədə onun hamının gözündə adiləşən motivlərə insanı duyğulandıracaq görüntü verə bilməsi, onları yaddaqalan rəng ovqatında təqdim etməsi təsdiqləyir. Sovet dönəmində hamının müraciət etdiyi, çoxlarının da çəkməkdən bezdiyi mövzularda Səttar da kifayət qədər əsərlər işləyib. Ancaq necə işləyib, necə yaradıb? Məgər onun meyvə bağlarını təsvir edən “Bahar nəğməsi” və “Yaşıl xalı”sını, pambıq tarlalarını görüntüyə gətirdiyi “Bozdağın ətəklərində” və “Torpaq, su, günəş və əmək” tablolarını, üzümlükləri əks etdirən “Novxanı bağlarında” və “Şamaxı üzümlükləri” lövhələrini ifrat realist üslubda təqdim olunan işlərlə müqayisə etmək olarmı? Əlbəttə ki, yox! Çünki, bu əsərlərdə Səttar gerçəkliyi bilavasitə iç dünyasından keçirib, ona ruhi hal qatdığından onlar cəlbəddici və duyğulandırıcıdır. Bütün bunları isə, heç şübhəsiz, ilk növbədə rəssamın həm bu, həm də digər əsərlərində nümayiş etdirdiyi yüksək sənətkarlıq şərtləndirmişdir...

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Z. Sənətin Məcnunu. Bakı, Aspoliqraf, 2009, 392 s.
2. Бахлулзаде С. «Учимся друг у друга». «Творчество», 1972, №1
3. Abdulla Azər. Qapıları bir-bir döydüm. Bakı, Nurlar, 2001, 93 s.
4. Göyüşov N. Təsəvvüf anamları və dərvişlik rəmzləri. Bakı, Tural-Ə, 2001, 240 s.
5. Rəhimli İ. Səttar dünyası. Bakı, Işıq, 1990, 170 s.
6. “Qobustan” jurnalı, 1970, № 3.

ЗИЯДХАН АЛИЕВ

**ВОПРОСЫ МАСТЕРСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА САТТАРА
БАХЛУЛЗАДЕ**

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: *художник, Саттар Бахлулзаде, поэтическая реальность, мастерство*

Высоко оценивая оригинальные работы народного художника Азербайджана Саттара Бахлулзаде, и его собственный стиль, необходимо учитывать художественно-эстетические и философские достоинства его произведений и артистизм, что было продемонстрировано в каждой картине великого художника.

ZIYADKHAN ALIYEV

**ARTISTIC ISSUES IN THE WORKS BY SATTAR B AHLULZADEH THE PEOPLE'S
ARTIST**

SUMMARY

Key words: *artist, Sattar Bahlulzadeh, poetic reality, artistism*

While appreciating as well as the original works by Sattar Bahlulzadeh, the people's artist of Azerbaijan and his own painting style it is necessary to take into consideration both of artistic-esthetic and philosophical merits of his works and artistism that was demonstrated in each painting board by the great artist.